UN CAZ DE ETEROGENITATE LINGVISTICĂ: ENUNŢUL INCIDENT ÎN LIMBA ROMÂNĂ VECHE

A CASE OF LINGUISTIC HETEROGENITY: NON-DEFINING STRUCTURES IN THE OLD ROMANIAN LANGUAGE

(Abstract)

The paper is looking for possible linguistical correspondences between the pragmatical values of some *non-defining clauses and phrases* in early Romanian language and their syntactical structure. Based on samples of written language taken from earliest Romanian texts (XVI-th century), the author tries to put together a description of the syntactical categories representative for the linguistical heterogeneity, belonging to the discursive plan, symbolized by the investigated structures. The above mentioned texts include both, non-defining clauses with *dialogized function* (alocutives, expressives elements) and non-defining clauses with *dialogical function* (*digressions, incident structures with intertextual function, incident structures with meta-communicative function).*The items belonging to the first category have a complex syntactical structure, while those from the second category have a simple syntactical structure, with repetitive frames and some time incoherent sentences, therefore difficult to be recognized.

Cuvinte-cheie: eterogenitate lingvistică, enunţ incident, româna veche, incidente cu funcţie dialogică, incidente cu funcţie dialogală.

Key-words: linguistic heterogenity, non-defining clauses and phrases, old Romanian, non-defining clauses with dialogized function, non-defining clauses with dialogical function.

1. Preliminarii

1.1. Obiectivul lucrării

Relaţiile lingvistice, în ipostaza lor *sintactică,* au fost în general, categorizate ca relaţii de coordonare, de subordonare, sau de apoziţionare. „*În situaţii*

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

speciale, cuvintele se combină pentru a stabili *relaţii pragmatice, discursive*. Cuvintele nelegate prin reguli sintactice de altele în cadrul unui enunţ sunt *incidente* şi au relevanţă în plan pragmatic." (GBLR 2010: 347).

Cele două trăsături distinctive ale incidentelor, menţionate mai sus (*natura pragmatică,* în plan funcţional, şi *„discontinuitatea sintactică provocată de întâlnirea a două structuri sintactice independente",* în plan structural[1]) jusifică încadrarea periferică (ca „situaţii speciale") a acestui tip de enunţ în sistemul structurilor sintactice.[2]

În raport cu sfera de utilizare, GALR II 2008: 743 subliniază faptul că incidentele „reprezintă un *fenomen de oralitate* populară sau cultă", considerând că, „în *varianta scrisă a limbii*, folosirea construcţiilor incidente este, cu precădere, specifică stilului beletristic, ca mijloc de reproducere a vorbirii populare, ca trăsătură de autenticitate, precum şi stilului retoric, ca procedeu al emfazei."

Comunicarea de faţă îşi propune să identifice corespondenţele posibile între *valorile pragmatice ale unor enunţuri incidente*, ocurente în *limba română timpurie,* şi *structura lor sintactică*. Autoarea încearcă să realizeze – pornind de la *eşantioane de limbă scrisă* extrase din texte aparţinând secolului al XVI- lea (the earliest Romanian texts[3]) o descriere a categoriilor sintactice reprezentative pentru *eterogenitatea lingvistică aparţinând planului discursiv,* simbolizată de structurile investigate.

1.2. Date privind materialul consultat

1.2.1. Materialul-suport al studiului nostru a fost extras din două corpusuri de texte din secolul al XVI-lea (vezi *Surse*), relevante pentru două tipuri stilistic-funcţionale diferite: pentru *textele liturgic/omiletice (traduse* şi *originale*) şi pentru *textele laice (originale)*; primul tip transpune situaţii de

[1] Cf. GALR II 2008: 802.

[2] Vezi, în acest sens, GA II 1966: 422, care pune în prim plan în definiţie *funcţia comunicativă* a incidentelor: „Se numesc incidente cuvintele şi construcţiile care aduc o *comunicare suplimentară* în interiorul unei *comunicări de bază*"; şi GALR II 2008: 802 - 807, care încadrează *incidenţa* în capitolul *Organizarea discursivă* (p. 671), considerând-o un „*aspect al construcţiei discursului.*"

[3] Limba română din secolul al XVI-lea este reprezentată prin următoarele texte (după Cazacu / Rosetti, 1961:47): I.a) *traduceri religioase din slavoneşte sau maghiară*, şi anume traducerile maramureşene, caracterizate prin puternice trăsături dialectale; b) *tipăriturile diaconului Coresi*; II. *Diplomatarium: acte şi scrisori particulare*, cu o limbă apropiată de cea din zilele noastre.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

comunicare *formală,* iar cel de-al doilea tip situaţii de *comunicare formală şi semiformală*.

1.2.2. Textele investigate sunt încadrabile în anumite *tipare retorice* care diferă de la o specie a genului la alta. În raport cu acestea, diferă şi *configuraţia colocutorilor, raportul dintre aceştia* precum şi *strategiile comunicative* utilizate.

1.2.3. Subliniem faptul (relevant pentru tratamentul incidentelor) că, în raport cu *canalul de comunicare*, textele, de care ne ocupăm, sunt texte care, *prin modul de concepere,*[4] implică grade diferite ale raportului dintre scriere şi oralitate (*interferenţă a codurilor*)[5] precum şi asocierea diferenţiată dintre dintre *formulele fixe (iniţiale, finale),* cel mai adesea calchiate după cele slave, şi zonele de mai mare libertate.[6]

Incidentele fiind încadrate în sfera *fenomenelor de oralitate,* specifice *variantei non-normate ale limbii,* tulbură construcţia textului, favorizând dezordinea sintactică, ambiguitatea semantică şi incoerenţa pragmatică. În cazul textelor de limbă veche, aceste fenomene sunt mai pregnante decât în textele

[4] Literatura omiletică vizează, în general, **„**construirea textului ca dialog cu cititorul"; scrisorile *conţin comunicări* purtate în scris, („artificializate" prin distanţa în spaţiu între interlocutori şi distanţa în timp dintre „replici"), care se realizează în *variante oficiale şi familiare*; adesea, comunicarea se desfăşoară în sens unic (dinspre *emiţătorul/locutor* spre *receptorul/destinatar*), astfel încât textul poate fi abordat doar din *perspectivă acţională*, în care *atenţia s-ar concentra exclusiv asupra polului emiterii şi a acţiunii de codare a mesajului,* finalitatea pragmatică a comunicării (reacţia de la *polul receptării*) putând fi doar anticipată.

[5] Pentru tratarea acestui subiect vezi *Stiluri epistolare* în Zafiu 2001: 179-193. „Caracteristica acestor texte, scapate de chinga artificialităţii impusă, în unele cazuri, de „servilismul" traducerilor, o constituie o structură lingvistică mai complexă şi cu o limbă mai apropiată de limbajul cotidian, dar, e drept, şi tributară, în oarecare măsură, influenţei formulărilor tipice stilurilor în care se manifestă (epistolar, administrativ, juridic, istoric, bisericesc). În plus, ca urmare a obişnuinţei de a scrie în slavonă, o serie de cuvinte, expresii şi chiar fraze întregi din această limbă invadează cu atât mai mult textele, cu cât ele se situează mai adânc în istoria scrisului românesc sau aparţin cancelariilor."

[6] Cf. Şi *Crestomaţie* (1963: 29-30) unde sunt prezentate criteriile de clasificare ale documentelor: „Emanând de la persoane publice sau private (domni, boieri, clerici, negustori, meseriaşi sau de la alte categorii sociale), documentele amintite sunt împărţite de disciplina diplomaticei în diferite categorii, luându-se drept criteriu forma lor juridică sau diplomatică: 1) *acte (privilegii domneşti, angajamente între două persoane sau scrisori domneşti care au un temei juridic)*; 2) *scrisori (corespondenţe de orice natură — de cele mai multe ori neavând un scop juridic)* şi 3) *scripturae (însemnări scurte sau documente conţinând anumite note şi ciorne după care urmau să se redacteze apoi acte, petiţii, rapoarte.*"

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

recente, date fiind: faza incipientă a constituirii unei norme literare, amestecul de coduri (limbi, dialecte, stiluri) şi fluctuaţiile de forme.

1.2.4. Nu în ultimul rând, *lipsa unor indicii grafice* coerente face adesea dificilă identificarea şi interprtarea enunţurilor vizate.

1.3. Aspecte teoretice şi metodologice

1.3.1. Perspectiva adoptată în abordarea sintactică a enunţurilor este cea f*uncţională*, care se regăseşte în gramaticile româneşti recente.[7] În plan pragmatic, am avut în vedere viziunea *teoriei polifoniei lingvistice şi a teoriei intertextualităţii* asupra enunţării.[8]

Menţionăm faptul că, în paginile de faţă, considerăm conceptele de *polifonie* şi *intertextualitate* ca manifestări ale *eterogenităţii lingvistice* (în *sens tehnic*). Se pleacă de la premisa că *un text constituie*, în majoritatea cazurilor, *o unitate eterogenă*, conţinând mai multe *secvenţe sau microtexte diferite.*

1.3.2. În directă legătură cu această viziune, se impune abordarea *perspectivei transfrastice*, (propusă de Sorin Stati 1990) în studiul actelor de limbaj şi al structurilor argumentative. După Stati (1990: 67), „Vorbitorul îşi construieşte discursul în mod ierarhic, enunţurile (respectiv actele pe care le produce) situându-se unul în raport cu altul într-o „relaţie argumentativă”.”

1.3.3. În cercetarea de faţă, am pornit de la constatarea generală că eterogenitatea comunicativă a incidentelor generează eterogenitate la nivelul structurilor sintactice, în al căror sistem pot fi identificate anumite *regularităţi şi anumite recurenţe* ce conferă posibilitatea identificării unor *clase* (de altfel, recunoscute de gramaticile recente, dar trate disparat, în capitole diferite).[9]

---

[7] Vezi: GALR 2008, GBLR 2010, GR 2013.

[8] Cadrul teoretic al discuţiei îl constituie *lingvistica textuală,* integrând viziunea mai multor direcţii de cercetare asupra enunţului, şi anume: 1. *dialogismul* (*formalismul rus)* de tip Bakhtin (1970); 2. *analiza de discurs* de tip Ducrot 1980, 1984, 1991 – Nølke 1994 (vezi şi Sca.Po.Lin în *bibliografie*); 3. *teoria eterogenităţii lingvistice* de tip Authier-Revuz (1982). Domeniul lingvisticii de acest tip îl reprezintă *enunţarea* şi obiectul de cercetare - *indicii* prezenţei mai multor *voci sau puncte de vedere la nivelul enunţului* (prezenţa *mărcilor polifoniei* lingvistice/*intertextualităţii* în enunţ).

[9] Cf. GBLR 2010: 355, de exemplu, se menţionează următoarele: „În această gramatică, în capitolele dedicate circumstanţialelor, se menţionează, acolo unde este cazul, şi utilizarea metadiscursivă”.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

1.4. Coordonate pragmatice ale incidenţei

1.4.1. Incidenţa – aspect al organizării discursului

GALRII 2008 încadrează *incidenţa* în capitolul *Organizarea discursivă* (p. 671), considerând-o un „*aspect al construcţiei discursului.*" Lucrarea citată distinge următoarele tipuri de construcţii incidente: *alocutive, cu funcţie conativă, cu funcţie expresivă, de raportare a vorbirii directe, cu rol de conectori pragmatici, fără rol semantic – de tipul automatismelor verbale, metadiscursive.*

1.4.1. Incidenţa – plan interpretativ al comunicării

A fost remarcat faptul că cele două structuri sintactice independente, implicate în incidenţă, aparţin unor planuri diferite ale comunicării:

– unul de bază, înscris pe axa purtătoare de informaţie fundamentală, denumit plan al comunicării (*dictum*), adică mesajul comunicat şi

– unul supraordonat, prin care, fie că se dau informaţii asupra conţinutului bazei, fie că se exprimă o atitudine a vorbitorului faţă de cele comunicate, denumit plan interpretativ (*modus*).

Cu altă ocazie (v. Felecan /Manu Magda 2010a,b) am considerat necesară, în vederea încadrării corecte a incidentelor în clase pragmatice şi a realizării unei clasificări semantice omogene a acestora, operarea unei distincţii mai nuanţate între cele două planuri amintite mai sus (*dictum vs modus*), pornind de la un criteriu polifonic asupra limbajului; astfel, am diferenţiat două planuri:

A. cel al *interacţiunii verbale directe* sau cel al *dialogului extern* (*planul dialogal*), care include *enunţuri incidente cu funcţie dialogală (construcţii exprimate prin indici de alocutivitate)*[10] şi

B. cel al *interacţiunii verbale implcitate în text* sau cel al *dialogului intern (dialogic)* incluzând *enunţuri incidente cu funcţie dialogică* şi anume: a) *enunţuri incidente cu funcţie intertextuală (dialogism interdiscursiv – care se manifestă prin toate formele explicite de preluare a cuvintelor dintr-o altă sursă, respectiv orice discurs diferit de cel produs aici şi acum de către*

[10] Vezi, în acest sens: *indici de interpelare (prin folosirea formulelor de politeţe, interogaţiilor, construcţiilor interjecţionale etc.);– indici de desemnare a destinatarului (prin folosirea alocutivelor de adresare, aparţinând „tipului vocativ"); – indici de solicitare ca destinatarul să-şi asume statutul de alocutor (solicitarea de participare la interlocuţiune prin folosirea elementelor aparţinând „tipului imperativ"); – indici de prezentare; – indici de menţinere a contactului (formule fatice);– indici de mobilizare / demobilizarea verbală.*

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

emiţător)[11] şi b) *enunţuri incidente cu funcţie dialogică metacomnuicativă (dialogism interlocutiv*, *care priveşte conduita vorbitorilor în timpul interacţiunii*).[12]

În acord cu teoria polifoniei lingvistice, în cadrul relaţiei *dialogal / dialogic* este stabilită o barieră de netrecut între *subiectul vorbitor – adică individul situat în lume* şi care pronunţă enunţul şi *auditor,* pe de-o parte – ca *indivizi din lumea reală* - şi entităţile teoretice (*voci* în enunţul monologal), pe de altă parte.[13]

2. Structuri sintactice ale construcţiilor incidente în româna timpurie

Vom prezenta, în continuare, unele forme de realizare a categoriilor enunţate mai sus, în româna timpurie.

2.1. Enunţuri incidente cu funcţie dialogală

2.1.2. Construcţii incidente alocutive

Această categorie include enunţurile exprimate prin *indici de alocutivitate: adresativi, fatici, prezentativi, hortativi,* cărora le-au fost rezervate capitole speciale de studiu în cadrul *Sintaxei istorice a limbii române*, în curs de elaborare. Nu vom zăbovi, deci, asupra lor.

Reamintim doar faptul că, scrisorile, fiind *discursuri adresate,* purtate în scris, iar omiliile, fiind texte construite ca *dialoguri cu cititorul* (în *predoslovii*) sau cu un virtual auditoriu, conţin destul de numeroase incidente alocutive. Mai puţin numeroase sunt *elementele fatice,* având în vedere desfăşurarea *unidirecţională* a comunicării (dinspre emiţătorul/locutor spre receptorul/destinatar); astfel, textul poate fi abordat doar din *perspectivă acţională*, în care atenţia s-ar concentra exclusiv asupra *polului emiterii şi a acţiunii de codare a mesajului,* finalitatea pragmatică a comunicării (reacţia de la *polul receptării*) putând fi doar anticipată.

---

[11] *Referinţa la un individ anume (sau la discursul interlocutorilor în alt moment al vorbirii decât cel prezent);- referinţa la cuvinte străine în dimensiunea lor lexicală/semantică;- referinţa la vorbirea specifică unei colectivităţi naţionale, regionale sau socio-profesionale.*Vezi, în acest sens, Roibu 2007: 2.

[12] După Roibu 2008: *comentarii metacomunicative; comentarii metalingvistice (care lămuresc elementele codului utilizat); comentarii metaenunţiative (vizând enunţul propriu al locutorului); comentarii metadiscursive (vizând enunţul interlocutorului).*

[13] În paginile de faţă, ne raliem concepţiei lui Ducrot 1984, cap VIII, conform căreia, polifonia este o proprietate a discursului monologal.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

(1) ***Vezi*** *că nedereptatea şi păcatul urâte sânt şi pizmaşe...* (CC2: 5)
(2) ***Auziţi*** *şi prorocul Zaharia, ce grăiaşte: „...* (CC2: 42)

2.1.3. Construcţiile incidente cu funcţie de structurare a conversaţiei (pseudocircumstanţiale-conectori[14]*)*

Categoria include cuvinte sau grupuri de cuvinte, eterogene ca încadrare gramaticală, în general *neintegrate sintactic şi semantic*, dar *integrate discursiv* care participă la adecvarea globală a enunţului, având funcţia de *structurare a interacţiunii***.**

Cum este de aşteptat, incidentele de acest tip sunt foarte numeroase în textele investigate şi inventarul lor, destul de diferit de inventarul din româna actuală; de aceea merită să fie tratate sistematic într-un capitol separat. În expunerea de faţă, ţinem doar să facem următoarele observaţii generale referitoare la subiect: inventarul de jonctivi discursivi este foarte eterogen, atât sub aspectul provenienţei termenilor (înregistrând elemente străine, calcuri, termeni indigeni), al apartenenţei lor la registre diferite (cult / popular), al capacităţii lor funcţionale (sintactice, semantice şi pragmatice), cât şi sub aspectul stabilităţii (fixării) lor în comunicarea lingvistică a scrisului vremii.

Ne vom limita, în contextul de faţă, la prezentare unui singur caz (semnalat în lingvistica tradiţională de Iordan 1944: 241, 1958: 88; Todoran 1968: 35; GA 1966: § 368 şi înregistrat, in extenso, de Vulpe 1980: 63-65, pentru structura sintactică a enunţurilor dialectale): *cel al falselor subordonate* introduse prin *că.* Autoarea menţionată exemplifică fenomenul pe eşantioane aparţinând variantei populare şi a celei familiare afirmând: „După părerea noastră, funcţia acestor secvenţe nu se actualizează în planul sintaxei frazei, ci în planul sintaxei textului. Raportate la compoziţia textului, ele se plasează în planul comentariilor, plan situat în raport de incidenţă cu acela al naraţiunii propriu-zise.”[15]

(3) ***Că*** *calea spăseniei întâi iaste căirea şi întoarcerea şi pacea [...].****Că*** *opreaşte amu cu această pildă înălţarea celor ce se ţin cu mintea prea sus [...].* ***Că*** *dentr-acest lucru bunătatea rugăciuniei şi lucrul cela lăudatul şi spăsitoriul fără de folos şi fără de plată, află-se noao.* ***Că*** *mai mare vătămătură decât trufa şi măriia nu iaste, [...].* ***Că adică*** *şi dentru îngeri, carele era mai mare, trufa-l lepădă den ceriu, şi în loc de luceafăr luminat, diavol făcu-l de-l cheamă. [...].****Că*** *trufa iste începutul tuturor realelor şi a toată ajutăriei sufletească tăiare fi-i-va.* ***Că*** *pretutindinea, cela ce i se pare ceva a fi vătămă-se; [...].* ***Că amu*** *să se vor posti trufaşii, sau rugăciune să vor face [...]. „****Că*** *necurat amu”, zice, „iaste*

[14] GBLR: 546.
[15] Vezi şi Dimitriu 1974: 15-18.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

*înaintea lu Dumnezeu tot măreţul cu inima". **Că** cu măriia deşartă multe case şi năroade şi cetăţi mari sparseră-se.* (CC2: 2-3)

„Incidentele, marcate în text, joacă diverse roluri, clarificând o afirmaţie anterioară, anunţând o rectificare, semnalând schimbarea modalităţii de narare sau indicând începutul unei paranteze." (Vulpe 1980: 67).

2.1.4. Construcţiile incidente cu funcţie expresivă

Acestea sunt mărci de oralitate cu rol de intensificare şi apar, destul de frcvent, în textele vechi, sub forma propoziţiilor exclamative, a interjecţiilor primare sau secundare, a formulelor de invocare:

(4) ***O, vai de noi**, mare rău iaste pre noi că perimu acum!* (DÎ: XVIII**Târgovişte, 5 septembrie [1599])
(5) ***O, glasul cu dulce în auzire! O, câtă cinste, nezisă şi nespusă,** că zise „blagosloviţii de Parintele mieu!".*(CC2: 32)
(6) *că, **Dumnezeu să ferească**, de-ară apuca turcul în ceaste 2 ţărî, ară fi peirea a toată creştinătatea, cum **să ne ferească Dumnezeu** de acea nevoie.* (DÎ: XXXIII Act diplomatic (ciornă) *Transilvania, [ianuarie 1600])
(7) ***Să ferească Dumnezeu**, deac-aş cădea în robie, împăratul şi cu toţ Domnii creştini să aibă a umbla şi să mă scumpere den robie.* (DÎ: XXXIII Act diplomatic (ciornă) *Transilvania, [ianuarie 1600])

2.2. **Enunţuri incidente cu funcţie dialogică**

2.2.1. Enunţuri incidente cu funcţie intertextuală (dialogism interdiscursiv)

Dialogismul interdiscursiv se manifestă prin toate formele explicite de preluare a cuvintelor dintr-o altă sursă, respectiv orice discurs diferit de cel produs aici şi acum de către emiţător.

2.2.1.1. Explicaţia

Explicaţia[16] este o formă particulară de digresiune care completează, în inciză, circumstanţele implicate în comunicare: precizare (**8**); categorizare **(9)**; enumerare **(10)**; cauză (**11**).

[16] *Digresiunea* este „o întrerupere la nivelul semnificatului, cu revenirea obligatorie la tema principală: vorbitorul îşi întrerupe propria idee, spontan sau la intervenţia interlocutorului, introducând sau acceptând (numai temporar) un alt subiect de discuţie." (Dascălu Jinga 2006: 40).

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

(8) *Şi moşiia lor, Vitsaida, era o cetate săracă şi micşoară, iară Tatăl lor Iona* ***(nu cela ce fu izbăvit den chit, ce altul, mai apoi, şi derept apostol mai vârtos de feciorii lui, de la vrăjmaşul, chitul şi fiara, diavolul scoase mulţi)***.(CC2: 89)

(9) *De-aciia şi începutul turmei, ce era născut întâi, şi multe altele da* ***(ce se zice ce e de păcate şi de curăţie şi de prazdnice şi lăsarea datoarelor)***. (CC2: 7)

(10) *Că cu nevoie amu şi nepărăsit iaste datoriul nostru a aduce lucru DOMnului de toate* ***(ce se zice smerenie, răbdare, cucerire, ascultare bună, înţelepţie)*** (CC2: 10)

(11) *Că întru minte-ş vine cel fecior curvariu, întoarse-se, după cum e grăit: „Întoarce-te, sufletul mieu, întru răpausul tău!”* ***(că rapausul sufletului viaţa şi spăsenie iaste)*** (CC2: 19)

De asemenea, „pot avea utilizare discursivă mai multe feluri de circumstanţiale, aparent legate de grupul verbal coocurent, fiind introduse prin conectori conjuncţionali (**12-13**); altele sunt pur şi simplu parentetice, exprimând, în planul enunţării, o opinie în legătură cu cele enunţate” (GBLR: 355). În aceeaşi categorie (dar fără marcarea vreunei legături formale) intră, conform GBLR (p. 546), *circumstanţialele de modalitate*, propoziţii obligatoriu incidente, nesubordonate, cu rol de modalizatori (**14**).

(12) *Şi îmbracă cu veşmintele bunătăţilor, şi inel dau-le la mânile lor, peceatea creştinească, celor ce lucru* ***au (că mâna iaste firea semnului, iară inelul peceatea Sfântului Duh).*** (CC2: 21)

(13) *Să miluim săracii, să nu uităm obidiţii, să nu răpim a striinului, obidind nevinovaţii, cuvinte deşarte să nu le priimim, să ajutăm preuţilor noştri* ***(că de aceia botezămu-ne şi ne luminăm****), viaţa noastră prespre toată vreamea să păzim*. (CC2: 576)

(14) *Pentru aceaia* ***pre adevăr*** *iaste moartă credinţa fără lucru*. (CC2: V)

2.2.1.2 Forme hibride ale enunţării: interferenţa discursului citant cu discursul citat

Un caz aparte de dedublare enunţiativă îl prezintă *discursul raportat*. Cu toate că gramaticile (GA II 1966: 343) decretează independenţa, din punct de vedere sintactic (în mod analog cu construcţiile incidente), a enunţurilor reproduse în stil direct faţă de cuvântul de declaraţie, enunţurile în discuţie nu sunt asimilate construcţiilor incidente. Elementele dicendi ocupă, de regulă, o poziţie incidentă.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

2.2.4. Enunţuri incidente cu funcţie dialogică metacomunicativă (dialogism interlocutiv)

Enunţarea „autoreferenţială", încapsulată în enunţarea curentă, este o parte a unui discurs care se prezintă ca o structură *secvenţială, eterogenă*, din care transpare, sub diverse forme, subiectivitatea enunţiatorului.[17]

Aceste forme sunt încadrate în GALR II: 524, ca un subtip aparte, numit, *circumstanţialul enunţării* (şi, în GBLR: 543, *circumstanţialul metadiscursiv* (incident), introdus prin elemente de relaţie tipic modale precum: *după cum spune X , pentru a relua cuvintele lui X, ceea ce am numit, după cum am spus etc.*).

Tipul de enunţare, în discuţie, cuprinde totalitatea procedeelor prin intermediul cărora enunţiatorul îşi „dedublează" discursul, pentru *a comenta* propria vorbire sau vorbirea altuia.

2.2.2.1. Referinţa la un individ anume (sau la discursul interlocutorilor în alt moment al vorbirii decât cel prezent):

(15) *Datori sântem mai vârtos să avăm şi să grijim de a sufletului,* ***cum zice şi Hristos, spăsitoriul nostru****: „Căutaţi mai-nte împărăţiia lu Dumnezeu şi dereptăţile lui, şi acealea toate adauge-se-vor voao".* (CC2: IV)

(16) ***Cum şi Hristos*** *întru pilda evangheliei* ***au grăit*** *de cela ce semănă de-i căzu sămânţa pre piatră, altuia în mărăcini, şi rod nu făcură, iară aceluia ce căzu pre pământ bun, mult rod făcu*. (CC2: IV)

[17] Authier-Revuz (1982) introduce, în literatura de specialitate, termenul de *eterogenitate lingvistică,* referindu-se la diversele tipuri de secvenţe textuale, registre de limbă, genuri sau modalizări care apar într-un discurs. Există două forme de *eterogenitate*: *manifestă* şi *constitutivă*. *Eterogenitatea manifestă* constă în forme *marcate* (ghilimele, discurs direct, discurs indirect, glose) şi în forme *non-marcate* (discurs indirect liber, aluzii, ironie, pastişă). În această a doua situaţie, enunţiatorul negociază cu *alteritatea*, menţionând ce nu îi aparţine în propriul discurs. *Eterogenitatea constitutivă* se suprapune peste *dialogismul* bahtinian şi se referă la indisociabilitatea intradiscurs – interdiscurs. Authier-Revuz (1995) clasifică aceste comentarii ale enunţiatorului (numite „non-coincidenţe a ceea ce este spus") despre propria enunţare în următoarele categorii, identificate pornind de la semantica formelor de conotaţie autonimică: *non-coincidenţa interlocutivă (dialogismul interlocutiv), non-coincidenţa discursului cu el însuşi (dialogismul interdiscursiv), non-coincidenţa dintre cuvinte şi lucruri, non-coincidenţa cuvintelor cu ele însele. Autoreferinţa* sau *reflexivitatea* constituie nucleul oricărei conversaţii: pe măsură ce aceasta se îmbogăţeşte, se produce o invadare a *obiectului reprezentat* de către actul de *spunere / scriere*, a *referentului* de către *enunţare*.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

(17) *De-aciia se-au arătat împreună la a cinci sute de fraţi, singur,* ***cum grăiaşte Pavel****; de-aciia se arătă lu Iacov (****şi de aceasta răspunde Pavel****);* (CC2: 144)
(18) ***Pre cuvântul sfântului, lu David****, că „adecă, deade glasului său glas cu tărie".* (CC2: 158)

2.2.2.2. Referinţa la cuvinte străine în dimensiunea lor lexicală/semantică, la vorbirea specifică unei colectivităţi naţionale, regionale sau socio-profesionale:

(19) *Derept aceai adeaca fu apărat de nărod şi de statu-ş, el se sui spre un* ***smochin*** *([...]****şi se cheamă pre limba elinească sicomoriiu****,****iară ce se zice sălbatec şi smochine de nici o treabă****).* (CC2: 505)
(20) *Că Domnul amu trufaşilor protiveaşte-se, zice, iară smeriţilor dă-le bunătate. Şi iaste de aceasta adeverit că înseş* ***cuvintele ale ceştii evanghelie spun*** *de aceastea,* ***aşa grăind****:* (CC2: 4)
(21) *Iară „****rudă întoarsă****" (****ce se zice rudă hitleană****) şi nu înţelegea dereptul şi dereptatea.* (CC2: 303)
(22) *Şi ieşiră* ***robii (ce se zice apostolii)****...* (CC2: 339)

2.2.2.3. Comentarii metalingvistice, care lămuresc elementele codului utilizat (se referă la termenii limbii şi la utilizarea lor). Acestea indică faptul că enunţiatorul foloseşte cuvinte al căror sens este echivoc. Între mijloacele de realizare se înscriu*: specificarea sensului* (**23**), *reformulări* (**24-25**), *glose* (**26- 27**)*, instrucţiuni de bună lectură* (**28-29**):

(23) *Că năiemnicii amu* ***cheamă-se strigaţi (ce se zice, învăţaţii la botejune, ceia ce încă n-au ajuns feciori să fie, că cu sfânta botejune nume de fecior priimesc oamenii)*** *şi n-au dulceaţa sufletească numai ce au şi hrană.* (CC2: 20)
(24) ***Nu zise*** *ucenicilor săi Hristos „****necredincioşi****", ce „****puţin credincioşi****", că* ***ca ziseră „Doamne, mântuiaşte-ne !", credinţă arătară, iară ce ziseră că „perim", nu era credinţă.*** (CC2: 257)
(25) ***Aşa era şi a lu Simon Petru răspunsul când zise****: „Ieşi de la mine, Doamne, că bărbat greşit sânt".****Nu zise lu Hristos sutaşul: „****Roagă-te****" sau „****roagă****", ce numai"ce zi****". Că Domnn şi împărat precepu că e Domnul: nu să ceară şi să priimească, de ce-i trebuiia, ce avut şi putearnic a da; şi Învăţătoriu, nu de-a-l învăţarea.* (CC2: 249)
(26) *Aceasta* ***zice****, că nu iaste destul numai să ne sculăm, sau să ne dereptăm den* ***căzătură*** *(****ce se zice den păcate****).*(CC2: 59)
(27) *Şi iarăş cine-ş* ***va netezi*** *feciorul lui (****ce se zice de-l va răsfăţa****) şi-i va lega ranele lui* (CC2: 70)
(28) *Şi Tatăl feciorului cu lacrămi* ***strigă şi zise: „Crez, Doamne! Ajută necredinţeei meale". Aceasta zicea: „Cât nu iaste de destul credinţa mea, iară cu putearea ta şi cu dulceaţa ta, tu o împle, dulce Doamne!"*** (CC2: 81)
(29) *Că* ***oile amu cheamă-se sfinţii****, derept blânziia lor şi liniia şi împăcătura, derep ce amu că, şi rod aduc noao sfinţii şi folos, ca şi oile, şi* ***lână*** *dau (****ce se zice***

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

***coperimânt Dumnezeiesc şi sufletesc**), şi cu **lapte** adapă (**ce se zice hrană cu cuviinţă dau sufletelor noastre cu folos şi cu spăsire**).* (CC2: 31)

2.2.2.4. În cazul comentariilor metacomunicative, care au în vedere relaţia dintre emiţător şi receptor în cursul interacţiunii, o anumită porţiune de text nu este asumată de către vorbitor, ci este mediată de o altă voce. Foarte frecvent acest caz este redat prin formule generice (oricum numeroase în tipul de text pe care îl avem în vedere).

(30) *Evanghelistul Ioan numai ce scrie, iară de alalţi evanghelisti lăsat fu, căce că încă au fost viu şi încă lăcuiia până atunce şi-l vedea. **Grăit iaste** că numai pentru aceaste ciudese scrise Ioan Bogoslov şi alaltă evanghelie şi **căce** că alalţi apostoli nemică de fără de începutul lu Hristos nu ziseră.* (CC2: 101)

(31) *Ce pre ei i surpă den scaun, pre cei ce-i ţinea ca Învăţătorii şi înălţă pre carei-ş smeriră sineş supt tarele mâni ale lu Dumnezeu (ce se zice limbile, **adecă cum ai zice** împreună tot omul ce-i smeri păcatului).* (CC2: 558)

3. Concluzii

Analiza, efectuată, în paginile de faţă, pune în evidenţă complexitatea funcţiilor comunicative ale enunţurilor încadrate, gramatical, în categoria unitară a construcţiilor incidente, permiţând enunţarea următoarelor constatări:

În vederea încadrării corecte a incidentelor în clase pragmatice, am considerat necesară operarea unei distincţii între *planul dialogal* şi *planul dialogic* al comunicării.

Textele investigate înregistrează atât *construcţii incidente cu funcţie dialogală* (*alocutive, elemente expresive*), cât şi *construcţii incidente cu funcţie dialogică* (*digresiuni, construcţii incidente cu funcţie intertextuală, construcţii incidente cu funcţie metacomunicativă*).

Primele, dintre cele enumerate, sunt numeroase şi au o structură sintactică complexă; cele din a doua categorie (*construcţiile incidente de tip dialogic*) sunt şi ele numeroase, dar au o structură sintactică simplă, cu tipare repetitive şi fraze uneori incoerete, ceea ce conduce la dificultate în interpretarea lor.

SURSE

CC2 Coresi, *Evanghelie cu învăţătură* (Braşov 1581): Ediţia S. Puşcariu, Al. Procopovici: Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură*, Bucureşti, 1914.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

DÎ *Documente şi însemnări româneşti din secolul al XVI-lea*. Text stabilit şi indice de Gheorghe Chivu, Magdalena Georgescu, Magdalena Ioniţă, Alexandru Mareş şi Alexandra Roman-Moraru, Editura Academiei, 1979.

BIBLIOGRAFIE

Authier-Revuz, Jacqueline, 1982, «Hétérogénéité montrée et hétérogénéité constitutive, éléments pour une approche de l'autre dans le discours», în *DRLAV*: 91 – 151.

Authier-Revuz, Jacqueline, 1995,*Ces mots qui ne vont pas de soi. Boucles réfléxives et non coïncidences du dire,*tomes I-II*,* Collection „Sciences du langage", Paris, Larousse.

Bakhtine, Michael, 1970, *Problèmes de la poétique de Dostoïevski*, Lausanne, Ed. L'Age de l'Homme.

Cazacu Boris /Al. Rosetti, 1961, *Istoria Limbii Române Literare (de la origini până la începutul secolului al XIX-lea),*Bucureşti, Editura Pentru Literatură.

Crestomaţie 1963= Crestomaţie de Literatură Română Veche, vol. 1, 1963, Chiţimia, I. C., Stela Toma (coord.), Bucureşti, Editura Pentru Literatură.

Dascălu Jinga, Laurenţia, 2003, „Digresiunea în conversaţia spontană", în Dascălu Jinga, Laurenţia, / Pop, Liana, 2003, *Dialogul în româna vorbită,* Bucureşti, Oscar Print: 128 - 142.

Dascălu Jinga, Laurenţia, 2006, *Pauzele şi întreruperile în conversaţia românească actuală*, Editura Academiei Române, Bucureşti.

Dimitriu, Corneliu, 1974, „Observaţii în legătură cu raporturile sintactice", în AUI, XX: 9-22.

Ducrot, Oswald, 1980,*Les Mots du discours*, Paris, Minuit.

Ducrot, Oswald, 1984, *Le Dire et le dit*, Paris, Minuit.

Ducrot, Oswald, 1991, *Dire et ne pas dire*. *Principes de sémantique linguistique*, Paris, Editeurs des arts.

Felecan, Daiana, / Margareta Manu Magda, 2010a, „Dialogal şi dialogic: cazul enunţurilor incidente în limba română actuală", în Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana (coord.) în colab. cu Liliana Hoinărescu, *Dialog, discurs, enunţ. In memoriam Sorin Stati*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti: 261-281.

Felecan, Daiana, / Margareta Manu Magda, 2010b, „Enunţul incident, ca expresie a polifoniei, în limba română actuală vorbită", în Saramandu, Nicolae, Manuela Nevaci, Carmen Ioana Radu (coord.), *Lucrările celui de al treilea simpozion internaţional de lingvistică,* Editura Universităţii din Bucureşti: 385-397.

GA1966 II = *** (1966). *Gramatica limbii române,* II, Ediţia a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.

GALR 2008 II= Guţu Romalo, Valeria (coord.), 2008, *Gramatica limbii române*, II, *Enunţul,* Tiraj nou, revizuit, Bucureşti, Editura Academiei Române.

GBLR 2010 = Pană Dindelegan, Gabriela (coord.), 2010, *Gramatica de bază a limbii române*, Bucureşti, Univers Enciclopedic Gold.

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)

GR 2013 = Pană Dindelegan Gabriela (ed.), 2013, *The Grammar of Romanian,* Oxford, University Press.
Iordan, Iorgu, 1944, *Stilistica limbii române,* Bucureşti, Institutul de lingvistică română.
Iordan, Iorgu, 1958, „Limba şi stilul lui Ion Neculce", în *De la Varlaam la Sadoveanu. Studii despre limba şi stilul scriitorilor,* Bucureşti, ESPLA: 61-119.
Nølke, Henning, 1994, *Linguistique modulaire : de la forme au sens*, Louvain, Peeters.
ScaPoLin: pe http:/ / www.hum.au.dk/romansk/polyfoni/documents de travail / Polyphony 3
Roibu, Melania, 2007, „Despre utilizarea autonimică a semnelor", în *Studii lingvistice. Omagiu profesoarei Gabriela Pană Dindelegan, la aniversare*, Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti: 343 - 352.
Roibu, Melania, 2008, *Mijloace lingvistie de realizare a funcţiei metacomunicative în limba română* (rezumatul tezei de doctorat) pe www.unibuc.ro/studies/doctorate 2008mai/.
Todoran, Romulus, 1968, „În legătură cu *şi* „să" în graiurile dacoromâne. *Căci,* conjuncţie completivă directă", în CL XII, 1: 35-38.
Zafiu, Rodica, 2001, *Diversitate stilistică în româna actuală*, Editura Universităţii din Bucureşti.

Margareta MANU MAGDA
Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Al. Rosetti", Bucureşti

BDD-V2841 © 2015 Editura Univers Enciclopedic Gold
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:53:03 UTC)